

58.647

KAZINCZY FERENCZ
ÉS
A NÉMET IRODALOM.
TANULMÁNY.

IRTA

RIEDL FRIGYES.

Külön. lenyeg nat a „Budapesti Szemle“ 1878. évi 35. számából.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

1878.

OSZK

OSZK

KAZINCZY FERENCZ
ÉS
A NÉMET IRODALOM.

TANULMÁNY.

IRTA

RIEDL FRIGYES.

Külön lenyomat a „Budapesti Szemle“ 1878. évi 35. számából.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

1878.

58647

~~1950~~

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomt. Hűveléknapló
1930 év 150 sz.

Az emberek olyanok mint koruk.

SHAKESPEARE. *Lear.*

I.

Az irodalomtörténetíró legérdekesebb feladata tanulmányozni az egyes eszmék keletkezését, hódításait és vándorlását az egyik néptől a másikhoz. Egy történelmi nép művelődése és eszmeköre sem fejlődött ki egészen önállóan, csak magából, egy nép sem köszönheti szerszámaint, fegyvereit, állami és vallási intézményeit, valamint az ezekkel járó fogalmak nagy részét csak magának. Annak a meghatározása, mennyi az eredeti elem egy nép gondolatvilágában és mennyi az idegen, annak a kimutatása, hogyan dolgozta fel az illető nép saját jelleme szerint az átvett eszméket, leginkább deríthet fényt egy nép vagy egy korszak szellemi állapotára. A köztörténet folyamatában mindenütt látjuk, hogy a műveltebb nép nagy hatással van a műveletlenebbre; ez elsajátít tőle annyit, a mennyit műveltségi foka megenged. Az indián elsajátítja az európaiótól a szeszes italt, a czilindert és a löfegyvert, a XVIII. századbeli francia pedig elsajátítja az angoltól azokat az eszméket, melyek reorganisálják a civilisatiót: a felvilágosodás eszméit.

Már az is, a ki a történelmet csak felületesen ismeri, tudja, hogy minden nép más nép iskolájába járt; a világ leggeniálisabb népe a görög a phoenikiaihoz, az államalkotó Róma eleinte az oszkokhoz, később Görögországhoz. Róma ismét a román államokat civilizálta. Anglia művelődését közvetve szintén a rómaiaknak köszöni; a normannok római fegyverrel törnek be Britanniába és a galloktól eltanúlt, ere-

detileg római intézményeket honosítanak meg. A spanyolokra és némikép a francziákra még az arab művelődés is hat; egyaránt vesznek át fegyvert és erkölcsöt művelt ellenőktől. A spanyol loyaltása, vendégszeretete, büszkesége és galanteriája eredetileg arab tulajdonságok. A ki pedig déli Franciaországban a virágos Provenceban utazik, már a *-mi* végzetű ígéken, a nők classikus arczélén és a népköltészet egyszerű, plastikus voltán is észreveheti, hogy egykori görög telepen jár. Ekkép adja át minden nép civilisatiójának egy részét a másíknak; a műveltség eszméi a bolygó zsidóként örökké vándorolnak, a tűz nem emészti, a halál nem fog ki rajtok, a zsarnok nem bírja megsemmisíteni, mert elementaris hatalommal ragadják magokkal az embereket.

A keresztes háborúk alatt ismét a kelet van nagy hatással Európára; a keresztes vitézek egy új világ csodáival töltik el a középkori szegény, elnyomott ember mystikus és betegesen fölesigázott phantasiáját. Ettől kezdve a vagyoni állapot folytonosan javúl és vele kigyógyúl a lélek is. A XV-dik században főlkél Olaszországban a renaissance mint a nap: ragyogva, áldást és meleget terjesztvén e hideg világban. Az antik művészeti eszmék a görög sensualismussal együtt meghódítják a világot; a classikus irodalom erőt vesz az újkorin és mythológiájának nyűgébe szorítja. Az olasz renaissance hatása legelőször nálunk és Franciaországban mutatkozik. De míg az antik szellem Franciaországban és Európa többi államaiban a népnek megfelelő jellemet ölt és például Franciaországban a francia nemzeti szellem renaissanceává lesz, addig nálunk inkább csak külsőleg importáltatja Mátyás király a nélkül, hogy az a műveltebb osztály öntudatába átment volna, a nélkül, hogy magyar renaissance-ot teremtett volna. A mohácsi vész főleg azért volt olyan nagy szerencsétlenség hazánkra, mert csirájában véget vetett épen azon cultur-mozgalomnak, mely minden modern műveltségnek az alapja. A mai műveltség a nevezetesebb európai népeknél a renaissance alapján fejlődött; míg mi kénytelenek voltunk mai műveltségünk jó részét az idegen népektől átvenni, intézményeit utánózni a nélkül, hogy még időnk lett volna azt nemzetiségünkhöz képest fejleszteni.

A XVIII-ik század elején az angol szellem kezd befolyjni a francia műveltségre. Általában el lehet mondani, hogy a

múlt század minden nagy eszméje Angliában született és Franciaországban nyerte azt az alakot, melyben később világot hódított. Míg XIV. Lajos fénykorában alig tudott nagy Franciaországban valaki angolul, addig a XVIII. század első felében alig van kiváló író, ki nem utazott volna Londonba, és nem tanulmányozta volna Anglia irodalmát és közviszonyait. Ez utazók mindegyike magával hozza a politikai szabadság és a felvilágosodás eszméit, hogy hazájában terjeszsze.*) Franciaországból ez eszmék Németországnak veszik útjokat, hol körülbelül 1760-ig uralkodnak. A német művelt közönség ez időben egészen elfranciásodik, nem olvas német könyvet és a párizsiakat utánozza erkölcsben, művészetben és ruhában.

A különböző népek szellemi életének e kapcsolata legvilágosabban mutatkozik az irodalomban, mert ez mindig az illető társadalom szellemének és hangulatának leghűbb kifejezője. Az említettem művelődési befolyások is természetesen az irodalomban tűnnek ki leginkább, hiszen ez a legérzékenyebb iránytűje a szellemi áramlatoknak.

Ha valamely műveltebb irodalomnak hatását más irodalomra tanulmányozzuk, mindenekelőtt a műveltebb szomszéd nép legközelebbi irodalmi központját kell vizsgálnunk. Irodalmi központ rendszeren a művelt állam fővárosa, hol az illető nép szellemi élete központosul. Ilyen két főváros volt az ókorban Athen és Alexandria. Ha tehát Róma irodalmát és a latin irodalmi eszmék és alakok eredetét kutatjuk, a Rómához legközelebb fekvő művelt főváros (tehát Athen és Alexandria) irodalmi viszonyait kell szemügyre vennünk, mert természetes, hogy az irodalomra képes, de műveletlenebb népre nagy hatást gyakorol a műveltebb nép eszmeköre és művészeti formái. Ez utóbbiakkal pedig a műveletlenebb nép (tehát ez esetben a római) rendszeren művelt szomszédjának fővárosában ismerkedik meg, hol a tudományos és művészeti élet különben is leginkább van kifejlődve. A rómaiak is leginkább Athénben szerezték művészeiket, a művelt római pedig később már kötelességének tartotta a márványszobrok városát,

*) Az angol szellem hatását a francziára igen szépen mutatta ki Buckle: *Anglia művelődéstörténelme*. I. k. 12-dik fejezet.

Athént meglátogatni. Természetes, hogy ez érintkezés következtében a görög művészet fő típusait és a görög tudomány vezérelveit Rómába importálták.

Ilyen legközelebbi szomszéd irodalmi központ a múlt századbéli francia műveltségre nézve London. Az alkotmányos kormány eszméje, a természettudományi kutatás, a társadalmi viszonyok bírálata, mind ez dugárú Franciaországban, melyet Voltaire, Montesquieu és társaik Angliából csempészték be. A ki meg akarja érteni a francia szellemi mozgalmakat a múlt század derekán, annak okvetetlenül a Londonban uralkodó eszméket kell ismernie, mert itt készül tulajdonkép a francia forradalom.

A magyar irodalomra befolyt szomszéd műveltségi központok az Anjouk és Mátyás alatt Velence, részint Florenz, később a múlt században Bécs. Igaz ugyan, hogy voltak a magyar műveltségnek még más, reá befolyó központjai: a XII-dik századig Byzancz, a XV. században Prága, a XVI. században Krakkó, de ezek nem központjai egy nagyobb irodalomnak s így nem is lehet hatásukat irodalmunkra kimutatni. Föltűnő jelenség, mely világosan mutatja, mily nagy befolyása volt külföldnek szellemi életünkre, hogy minden jeles prózaírónk kivétel nélkül külföldön tanult. Pázmány Krakkóban, Bécsben és Rómában, a sokat hányt-vetett Szenczi Molnár Albert a német és olasz, Geleji Katona István szintén külföldi egyetemeken művelődik. Apáczai Csere János Utrechtből hozza Cartesius új tanát és a jobbágyságnak gyűlöletét; Bod Péter Leyden, Zwittinger Heidelbergában tanult. Mikes Kelemen XIV. Lajos Párisában, az elegancia és kellem fővárosában ismerkedik meg az akkori memoirekkel és az akkortájt nagyon kedvelt levél-irodalommal, melyeknek hatása alatt később rodostói leveleit írja. Faludi pedig Bécsben és Rómában olvassa és fordítja Dorell fenkölt erkölcsi elveit és a ravasz, világot látott Graciano Balthazar életphilosophiáját. A XVIII-dik század második felében mindinkább túlnyomó a legközelebbi irodalmi központnak, Bécsnek a hatása. Körülbelől 1770-ig Bécs egészen elfranciásodott; a műveltek nyelve, irodalma a francia. A mit az udvar emberei egy fél század előtt Versaillesben szépnek találtak, azt most itt mindenki bámulja; az udvar a francia ízlést nevezi ki udvari ízlésnek, az erkölcsös Mária Terézia abban a ruhában jár, a melyet a

kétes vagy inkább kétségtelen erkölcsű Madame Pompadour viselt legelőször. Midőn tehát Bessenyei 1765-ben Bécsbe érkezik, mindenfelől a francia irodalomra és ízlésre utalják, és ő érzi, hogy a francziákat kell olvasnia, hogy művelt, azaz salonba való emberré lehessen. Rövid idő alatt azonban ez mind megváltozik; ha ő tíz vagy tizenöt évvel később jön vala Bécsbe, már a német irodalom uralkodását látta volna ott, és alkalmasint német és nem francia iskolát alapít vala, hisz az ő és társainak fogékonysága rendkívül nagy, önállóságuk pedig csekély. Ez esetben alkalmasint Báróczy Sándor sem kapta volna kezébe Calprenede hét kötetes emphatikus *Kassandrát*, hanem német költőből, talán Wielandból fordít, ki ekkortájt a bécsi nők kedvence volt. A francia irodalom addigi fiókja Bécs a múlt század hetvenes éveiben feltűnő változáson megy át.

1760-tól egészen 1780-ig, tehát húsz év alatt a város szellemi physiognomiája egészen megváltozik. A hatvanas években még mindenütt a francia ízlés a mérvadó, a színpad a francia drámákat, a salon a francia írókat uralja. Egy jónevű bécsi író, Klemm, folyóiratában *Die Welt* 1762-ben így kiált fel: „Mindaz megvan nálunk a francziából, a mi nevetéses, még az öltözés komikus modora is“. Később pedig ily panaszra fakad: „Találni nálunk olyan egyéneket, kik Voltaire-t, Corneille-t, Racine-t, Molière-t olvasgatták, de mert ezek irataiban nem találtak semmit a német irodalomról, bátran azt hiszik, hogy az csak gyerekeknek és szolgálóknak való (*Der Patriot* 1764.). Ugyanebben az évtizedben azonban már mutatkoznak jelei az új iránynak. Először Klemm, később a bécsi fölvilágosodás hőse, Sonnenfels folyóiratukban egy kis központot akarnak teremteni a német irodalomnak. A német irodalom új lendülete kihat a németség utolsó végváráig, Bécsig, mely oly soká aludta a szellemi nyugalom álmát. A Bécsben megjelenő francia folyóiratok rendre megbuknak; a hetvenes években a bécsi Trattner már több ezer példányban nyomtatja Bécs számára a híresebb német írókat, 1775-ben a nem rég egészen elfrancziásodott közönség lelkes ovatióban részesíti Lessinget a várszínházban. Ehhez járul még, hogy József — a mit nálunk gyakran elfelejtének — nem csak Magyarországon, hanem Ausztriában is germanizált minden erővel. A színházakban eltiltja az olasz operákat, csak a végből, hogy német

darabok látogatására kényszerítse az elfranciásodott bécsi nemességet. *)

Bécsnek e szellemi áramlatai igen fontosak, mert nagy hatással voltak irodalmunkra, mely ez ízlésváltozásokat a Bessenyei-féle francia és a Kazinczy-Kármán-féle német irány alakjában tükrözi vissza.

Midőn Kármán 1788-ban Bécsbe jön, már egészen német az áramlat, úgy hogy ő már nem francia, hanem német munkát, a *Werthert* veszi mintául. Bécs német ízlése természetesen a vidéken is terjed; Magyarországon is kapósak a német könyvek és kivétel nélkül minden fiatal költőre hatnak. Kazinczy egyidőben Kis Jánossal, Berzsenyivel és Csokonai-val német versek mellett lelkesül. Bacsányi és Verseghy pedig vizet isznak és bort predikálnak: francia forradalmi eszméket hirdetnek, de lyrájokban a jámbor Uz, Ramler stb. verseit utánozzák. **)

Kazinczy először 1777-ben s ezután több ízben volt Bécsben. Ekkor a város műveltsége már más jellemet öltött, mert a német irodalom már integráló részét képezi a bécsi ember műveltségének; Bécsben is érezik, ámbár távol estek a tulajdonképi német szellemi élettől, hogy a német irodalom fénykora megkezdődött. Kazinczy Bécsben már német irodalmi körökben mozog; második útazása alkalmával lépten-nyomon látja, hogy Wieland regényei és Goethe *Werthere* kiszorította *Kassandra* hét kötetes dagályát és Voltaire hideg

*) Richter H. M.: *Geistesströmungen*. 224.

**) Verseghy elbeszélő költeményeiben francia példák után dolgozott, leghíresebb elbeszélése *Szentesiné* Voltaire *Zadigjából* van véve, a mi eddig kikerülte irodalomtörténetíróink figyelmét. Ez elbeszélés különben érdekes vándorlásokat tett. A hűtelen özvegy története a pessimismus hazájában, a Ganges partjain születik és innen a buddhavallással együtt Chinában és Tibetben is elterjed. Arabsra is lefordítják, s ekkép Kis-Ázsiába hatol. Petronius feldolgozza *Satyriconjában* *Ephesusi matrona* cím alatt. Egy francia szerzetes, Dam Jehans világhírűvé teszi az által, hogy fölveszi a középkor legkedveltebb mulattató könyvébe, a *Septem Sapientes* gyűjteményébe, melyet ő a zsidó nyelvből fordított. Utána még La Fontaine, Gellert, Wieland, Chamisso és Alfred de Musset dolgozták fel. Az elbeszélés vándor-útját Griesebach *Die treulose Wittwe und ihre Wanderung durch die Weltliteratur* című könyvében írta meg. (Griesebach azonban nem ismeri Verseghy költeményét.)

tragédiáit. Alxinger, a schottenfeldi Homér és Blumauer csak a német irodalomról beszélnek előtte, a bécsi művelt társaság általában rajong Klopstock, Gellert és Gessnerért, mint ezelőtt húsz évvel a francziákért. Kazinczy ekkor már ismerte a német irodalmat, és pesti útazása alkalmával megvette Wielandot, egy szeretője pedig elolvasta vele Klopstocknak *Messiasát*. Boldog idealistikus század, a melyben a szerelmesek még a *Messias*t olvassák, ma már a szerelem is alig képes ilyen áldozatra!

A Bécsben magasztalt és elterjedt könyvek természetesen Magyarországon is elterjednek. Kazinczy már deák korában fordít a kor legnépszerűbb német írójából, Gellertből. Később megkedveli Millernek mai ízlésünk szerint nevetségesen pöfeszkedő és rimánkodó *Siegwartját* és Gessner idylljeit. Mindezek, valamint Hölty és Salis költeményei, melyeket Kazinczy oly annyira szeretett, bécsi divat-cikkek voltak.

Ha már most meggondoljuk, hogy Kazinczy egyik fő jellemvonása nagy, néha még egyéniségét is teljesen megtagadó, fogékonysága volt, természetesnek fogjuk találni, hogy körülvéve a német irodalmi áramlattól, az uralkodó német irodalomból veszi irodalmi mintáit és aesthetikai elveit, melyeket hazájában is meg akar honosítani. A műveltségi viszonyok, a melyben fölnevelkedik, korának és társadalmának szellemi égálja mindenkire hat, mennél inkább a benyomások után mohóan vágyódó, lelkesült természetű Kazinczyra! Őebben a társaságban, daczára fedhetetlen mély lelkesedésének és hon-szeretetének, valóságos német litterator lesz, német skémákban gondolkodik és a német ízlést akarja mindenre alkalmazni.

Azonban nem csak környéke utalja a német irodalomra, természete is oda vonza: jelleme és vérmérséke egyaránt arra praedestinálta, hogy a német irodalom befolyása alatt álljon. „Én őket szeretem, mert lelkemnek rokoni.”

Az író mögött mindig az ember lappang, ha az utolsót ismerjük, megértjük az író is. Kazinczy mindenekelőtt érzelmes ember, a német irodalom, melyben az érzelmesség uralkodott, tehát jobban megfelelt lelki állapotának a francziánál. Kazinczyn meglátszik, hogy a múlt századbeli társaságból való, melynek legkiválóbb társadalmi élvezetei közé tartozott a sírás. Kazinczynak e fő jellemvonása a túlságosan kifejlődött érzelmesség minden korszakában mutatkozik. Ha el van ra-

gadva, valami szép tett vagy mű előtt rendesen sír. A Belvedere képtárában sír, a Burgszínházban látván Brockmant egyik virtuoz szerepében, Clavigóban, sír. Milyen nagy a különbség e tekintetben a finom, művelt, fogékony Kazinczy és a mogorva, heveskedő, külsőleg durva Berzsényi közt! Berzsényi is meglátogatja bécsi tartózkodása alkalmával a Belvedere-t és a várszínházat; az elsőben nem talál semmi esodálni valót, mert olyan madonnákat ő is fest; a Burgban pedig csak egy tánczosnő szépsége tűnik föl neki, ilyen eszközökkel kellene véleménye szerint a magyar közönséget is színházba csalogatni. Midőn Kazinczy először olvassa kedvencz mondását Goethében: „Werke des Geistes sind für den Pöbel nicht da“, akkor mint legmeghittebb barátjának, Kisnek írja, sírásra fakadt. Midőn egyszer elmondja feleségének („grófnőjének“) boldog sorsát: „Kis zum Freunde, dich zum Weibe!“ szintén sírt. Oly gyakran sír, mint egy múlt századbéli német ifjú, mert a sírás neki édes élvezet, sőt néha társadalmi mulatság. Hogy egyik eszménye Radvánszky Teréz sirva ment el a Kazinczyék társaságából, azt magasztalóan említi Kis előtt. Az ilyen társadalom természetesen elragadtatva fogadja az érzelmekben oly dús, józan észre nézve pedig oly szegény Bácsmegyeinek leveleit. Még Horváth Ádám is pityereg.

Még a francziák közt is az érzékeny Marmontelt szerette leginkább. „Emlékiratai gyönyörű lectur. Nagyot rúgtattott az ő becsületére az, hogy ő is érzékeny és hív férfiú volt.“ (Kishez írt levelei, II. 21.) A mi egyik uralkodó érzése, azt természetesen az irodalomban is szereti látni. Csokonainak is azt tanácsolja: „dallja a szív szelid érzékenységet“. Természetellenesnek tartotta nagy csapások után könnyeit elfojtani. „Fogságom alatt sokat sírék és fohászkodám.“*) Érzékenysége minden alkalommal mutatkozik. Meglátván a pesti protestáns templomban Rafael *Transfiguratio*ját, örömeiben elnedvesültek szemei. Ha szent kegyelettel gondol vissza szeretett mesterére, Báróczyra, akkor édesen emlékezik az ő általa fakasztott sírásokra. Berzsényinek ódáit zokogva olvassa fel. Általában igen könnyen ragadtatja el magát. Siposnak értekezését a Kant-féle philosophiáról fel-felsikoltozások közt olvassa.

*) Árpádia. I. Dessewffy Kazinczyról.

El könnyen fellobbanó lelkesedéshez járult még idealistikus hajlama, melyet az akkori német irodalom szintén jobban kielégített minden más irodalomnál. A halvány, túlságos idealismus költőjét, Mathissont épen idealismusa miatt tiszteli, sőt Schillerrel egy polczra állítja, Berzsenyi előtt magasztalja, „stiljének edle Zurückhaltungját, a szók válogatását, a bibelödést“. (*Levelei Berzsenyihez*, 196. l.). A görög és német idealismusban nevelt phantasiája mindent sajátosságosan szépítve lát. Tövisék között is csak rózsákat szeretett látni, mondja barátja Guzmics; ő nem szerencsés, de boldog volt. Valóban idealis felfogása mindig vidám nyugalmat kölesönöz lelkének, ennek „az öröm nélkül ellenni nem tudó s örömet mindenben találó léleknek“, mint ő maga mondja önéletrajzában. (*Kézirat* 197. lap.) Még ősz hajjal is olyan fiatal rajongó, mint akár a Hainbund tagjai, kik sírva ültetnek egymás emlékére fákat. Pázmádon a monostor kertjében ragyogó hajnalban kedveseinek nevét a fába vési. „Ép akkor, midőn egy nekem szent nevet metszék és nem elébb és nem utóbb szólalt meg az első fülemile, melyet az idén hallottam.“

Örökké lobogó lánghoz hasonló naiv lelkesedése, önzetlen enthusiasmus, a néha homályos, de mindig szeretetre méltó rajongás idealokért, mindezek az érzelmek, melyeket mi, elzsibbasztott századunknak legelzsibbasztottabb generációja, felfoghatatlannak, sőt lehetetlennek tartunk — mindezek Kazinczyban a felvilágosodás százada gyermekére vallanak.

Míg a franczia irodalom ostrom alá veszi a hagyomány és a királyság minden egyes védő bástyáját, addig a német még nem szakít annyira régi intézményeivel. A kegyelet és a loyális nem ütközik meg oly gyakran a német könyvekben, mint a franczia népszerű philosophok iratain. Kazinczyban pedig mind a két tulajdonság él; kegyeletes mint egy középkori szerzetes, loyális mint egy spanyol grand. Mestereiről és mindazokról, a kiket szeretett, ábrándos kegyelettel szól; azon pillanatot, a melyben őt József genialis vallásügyi minisztere, van Swieten megcsókolta, élete legszebb pillanatának nevezi.

Kazinczy egy más tulajdonsága szintén több táplálékot talál a német költészetben, mint bárhol: a természet szeretete. Az érzés a természeti szépségek iránt Franciaországban először Rousseau *Nouvelle Heloise*jében mutatkozik, míg Németországban már a század elején vallanak Haller leíró költészete

és később Klopstock ódái a német nép élénkebb természet-érzékére. Mathissonban, ki szintén kedvence és mintája volt Kazinczynak, már a természetnek beteges cultusa mutatkozik. Wertherben a természet élete mystikus rokonságban van a hős lelki életével; a természet egy második kitágult lélek. Kazinczynál a természet érzéke kora ifjúságától nagyon ki volt fejlődve; már mint iskolás gyerek órákig elmereng a Kárpátok szemlélésében.

Mindazon hajlamok és lelki irányok, melyek Kazinczyt leginkább jellemzik, a német irodalom megkedveléséhez és utánzásához vonzották. Érzelmességének, idealistikus világ-felfogásának, a loyaltás és kegyelet mélyen szívében gyökerező érzésének, a természet ábrándozó szeretetének legjobban megfelelt az akkori német irodalom. Nem fogunk tehát csodálkozni, hogy Kazinczy a német irodalom conceptióját és a benne rendesen kifejezett érzelmeket akarja irodalmunkba átültetni, nem fogunk csodálkozni, hogy ő is az uralkodó áramlattal úszik: kora és jelleme egyaránt ösztönzik a német iskola megalapítására.

Ha mindezt tekintetbe vesszük, meg fogjuk érteni, hogy Kazinczy mindezen befolyások alatt lángoló hazafiú léte, szellemileg egészen német embernek érzi magát. „Sie denken deutsch, da sie ungarisch schreiben“, mondja neki Molnár és Kazinczy ezt helybenhagyja. (*Levelezés Kissel* II. 57. l.) Kisnek pedig egyszer ezt írja: „Én azt az utat ohajtom nyelvünknek s literatúránknak, melyet a német teve“. (II. 267.) Midőn József császár behozza a német nyelvet, nem szólal fel ellene, sőt hivatalt fogad el, mert czélszerűnek tartja, hogy a magyar ember anyanyelvén kívül még a németet is megtanulja, s így több műveltséget szerezvén, annál hatásabban fejlessze saját nyelvét és irodalmát. Általában Kazinczy egész életén a német irodalomban élt. Német írókat idéz, leginkább németeket fordít és utánoz, német költők hatása alatt szeret leginkább sírni és német költőket állít fel mintául a magyar költők elé. Életének legnagyobb bálványa Goethe, fő vágya magyar Goethének lenni.

Ezekon kívül van még egy hajlama, mely a classikus irodalomban leli meg kielégítését: az abstract szép szeretete. Valami egyszerű tárgy vagy egyszerű, általános eszmék, kellemmel és világos, tetszetős rendben élénk állítva — íme a

classikus művészet fő jellege. Nem bonczol különös, bonyolódott egyéni érzéseket, hanem beéri általános érzelmekkel vagy eszmékkel. Nem is tűnteti föl az egész jellemet, hanem általános tulajdonságokat. Ez általános abstract szép szeretetéből magyarázhatjuk meg, hogy Kazinczy oly „mennyei költőnek” tartotta Kis Jánost. Valóban Kis egyike a legelvontabb költőknek; ő mindig a virtus és a barátság karján jár. Kazinczy sem vezet lyrai költeményeiben lelke mélyébe, nem mutat egyéni sajátságokat, hanem csak azt énekli, a mit kora szeretett: a szív szelíd érzékenységet, szerelmet, barátságot, bort és a természet szépségeit. Mennyire idegenkedett a valóban jellemzőtől, mutatja egy mondása Csokonai debreczeni szobra előtt: „Ez nem Csokonai; s az nem is szükség. A plastica nem a hasonlóságot tette céljává, hanem a szépítést.” *)

Általános szép érzés vagy eszme egyszerű, azaz nem részletekkel jellemző formában, ez Kazinczy műideálja. A ki a classikus művek formáját is annyira szereti mint ő, annál a csín, az elegancia érzelme is kifejlődik. Kazinczy nagy formaérzékénél fogva ezt akarja irodalmunkban meghonosítani.

Rendkívüli nagy fogékonyságával kapcsolatban van naivitása. Könnyen sír, könnyen lelkesül, könnyen megharagszik, de ép oly könnyen kibékül. Szeret csodálkozni, bámulni. 1812-ben, midőn már tegezi Berzsenyit, mégis így szólítja meg: Nagy férfiú! Máskor szeretetre méltó naivitással ezt kérdezi tőle: „Hát nem szaporodtál-e? Nem fogsz-e? Szaporodjál kérlek!” (Levelezés. 38. lap.) Ilyen jóhiszemű naivitásnak tudható be az, hogy ő az ifjú, Apollóként ragyogó Wesselenyinek fel akarja ajánlani nejét, mert ily kitűnő férfiútól kíván fiat, vagy az, hogy nyelvújítását Columbus és Galilei fölfedezésével hasonlítja össze.

A felsoroltam jellemvonásokból már előre sejdíthetjük irodalmi működésének fő irányait: abstract, érzelmes költészetét, idealistikus világfelfogását, nagy formaérzékű, a csínra gondos prózáját, rajongó, lelkesedett kifakadásait és képtelenséget behatóbb jellemzésre. Hogy milyen alakban fejezi ő majd ki mindezeket? arra már fiatal kora felel. Kazinczynak három irodalmi szenvedélye volt: a levélírás, a fordítás és a bibliománia. Mind a három már gyermekkorában fejlődött ki,

*) *Magy. utak. V.*

az utóbbira vonatkozóan ő maga is következő nagy igazságot mond: „Midőn visszaemlékszem e szenvedelmimre, erősebben hiszem, hogy szenvedelmink embrüöként fekszenek lelkeinkben. Az idő ezt sem fogyasztotta, sőt naponként növeli.“ (*Pályám emléke. Kézirat. 13. lap.*) A levélírás szenvedélye Kazinczynál valóságos atavizmus; nagyapjától örökölte. Már akkor is, midőn még nem tudott írni, tollat vesz kezébe, hogy disznókkal vegyült hieroglyphákat rajzoljon a papírosra: „levelet írok, mint nagyatyám!“ A fordító is már korán fordít; kis deák korában Gellert vallási értekezéseit, később tizenhét éves korában pedig Bessenyei *Podoc és Kazmirját*. Nagy fogékonysággal már ekkor is megérzi az idegen próza szépségeit, a csín és választékosság tisztelője már ekkor is átlátja a magyar próza kifejtetlen voltát. A nyelvújítás épen e nagy forma érzékénél fogva jön létre.

II.

A milyen az ember, olyan a széptani elmélete is. Nagy érzékenységgel karöltve jár finom érzéke a szép és a csín iránt, s minthogy nagy az érzékenysége ezek iránt, fogékonysága ellentétök iránt is nagy; nem csak a rút, de a csín hiánya is mélyen sérti e finoman hangolt lelket. Ezért nincs is valódi érzéke a népies iránt, hol a csínt néha bizonyos egészséges durvaság váltja fel. Hajlamai aristokratikusak, a valódi művészet szerinte csak keveseknek való. Valóban a nagy közönség, mely csak elvétve foglalkozik a művészettel és általános eszmékkal, nem is érezheti a csínt, a csiszoltságot, a kellemet; ahhoz lelkes, hív, az abstract virtusért is lelkesedő férfiú kell. Kazinczy tehát oda nyomatja művei elé Goethének mondását, melyet mindig elérzékenyülve olvasott: „*Werke des Geistes sind für den Pöbel nicht da*“, arczképe alá pedig azt véseti, hogy elég keveseknek tetszeni. Nem akarván a nagyobb közönségnek írni, egyszersmind le is mondott arról, hogy valaha népszerűvé legyen. Ő kizárta a művészetből a népet, a nép pedig kizárta kedvencei sorából őt, a kinek nyelve és eszményei előtte egyaránt érthetetlenek.

Ez elvéhez, hogy a költészet csak kevés kiválasztott ember tulajdona, járult még egy második, melyet szintén

Goethetől vett: a szép emberiség (die schöne Menschlichkeit) elve. Goethe új emberi typust, új eszményt teremtett a német költészetben, melyet hiába keresnénk a keresztyénség többi nagy költőjénél: hiába Danténál, Shakespearenél, Calderonnál vagy Racinenál. Ez azon tökéletes, egészen harmonikus lélek, mely az ember érzéki és idealis hajlamainak egyaránt eleget tesz és mégis isteni nyugalomban marad, melynek nincs modern faj-jellege, mégis valóban emberi nemes alakban. Ilyen Iphigénia; egy görög isteni szobor, melyen már a keresztyénség hajnala ragyog. Az ilyen irányú műben a nemzetiileg jellemző egészen kivész; Thoas király *Iphigeniában* oly kevésbé ázsiai ember, mint szolgája Arkas. Általános emberi alakok és érzelmek kifejezését tartotta Kazinczy a költő céljául, s midőn nálunk Kisfaludy Károlylyal a nemzeti elem felülkerekedik, akkor rosszalását fejezi ki Toldy előtt, hogy az „allgemeine Menschliche“ nincs már többé képviselve. Goethe művei közt is leginkább azokat bámulta, a melyek legtisztább kifejezői e szép emberiségnek: *Iphigeniát* és a márványszép, de márványhideg, mesterkéltné *Achilleust*. Ilyen emberekkel szeretne volna benépesíteni a magyar színpadot és eposzt, ezeknek minden emberit nemesítő érzelmeit szeretne volna hallani a magyar lyrától.

Láttuk, hogy a szép és a csín túlságosan kifejtett érzéke Kazinczyt aristocratává tette; mint ilyen, ő a költőtől mindenekelőtt azt követeli, hogy ne ragadtassa el magát mindjárt érzelmei által, mint a plebs, hanem „bizonyos tartózkodással (edle Zurückhaltung) zengjen“. A költészet elveszti ez által közvetlenségét, de alkalmatosb lesz bizonyos stílszerűsége.

Tárgya se legyen épen nemzeti vagy speciális lelki jelenség; a minden nemzettel közös érzelmeket állítsa elének a költő, tehát általános érzelmek abstract modorban, azaz nemes tartózkodással előadva legyenek tárgyai: a szív szelíd érzékenysége, szerelem, barátság, bor, a természet szépségei.

Erre vall az is, hogy Kazinczy különösen három költőt tartott utánzásra méltónak: Klopstockot, Goethét és Mathisson-t. Klopstock ódáiban az általános emberi érzelmek megéneklése és a merész syntacticalai újítások nyerik meg tetzését; Goethe *Achilleusában* a classikus külsőségek utánzása, *Iphigeniában* pedig a „schöne Menschlichkeit“ ragadta el; Mathissonban érzelmessége, tartózkodó modora és finom

érzéke a természeti szépségek iránt vonzotta leginkább. Berzsenyinek is e három költőt ajánlja mintául: „Tartsd magad Klopstockhoz, Goethe verseihez és Mathissonhoz, kit ismersz.“ (Levelezés. 452.).

Kazinczy ugyan nem fejtette ki sehol széptani nézeteit a költészetről, de leveleiben foglalt tanácsai és bírálati tanúskodnak a fent összefoglaltak mellett.

A választékosság és csín érzéke, mely Kazinczyban szinte betegesen volt kifejlődve, vezette őt a nyelvújításra is. Kazinczy leginkább epigrammákat és sententiosus költeményeket írván, először a reflectáló költő szempontjából nagyon is érezte, hogy a magyar nyelv még nem áll az európai irodalmi műnyelvek színvonalán; nem elég kicsiszolt a fényes pointe számára, nem elég hajlékony az arany mondások méltóságos és mégis rövid, találó kifejezésére. Első rangú költőnk, ki a nyelvet örök gondolatainak kifejezőjévé tette volna és a nagy művész ihletével költői nyelvet teremtett volna, mint Olaszországban Dante, Németországban Klopstock, Franciaországban Malherbe, addig még nem volt.

Kazinczyban is csak a nagy művész fogékonysága volt meg, de nem ihletése; minthogy nem emelhetette a magyar nyelvet saját költészete által költői sphaerába, legalább a külföldi nyelvek költői szépségeit akarta utánózni, tehát mintegy nyelvet akart csinálni idegen mintára. Minden nép életében bekövetkezik egy pillanat, a melyben bizonyos számú, eladdig előtte ismeretlen, abstract fogalmaknak megfelelő szókra szorúl; Franciaországban a XVI. században Ronsard vezetése alatt történt ilyen nyelvújítás; a francia szókat visszalatinosítani és a latin szófüzés sajátosságait akarták a francziában is alkalmazni, de sikertelenül. Ez irányt és szélsőségeit csak Rabelais halhatatlan gúnyja tartotta fenn. A németben nem történt ilyen nagyobb nyelvújítási kísérlet; a német nyelv új fogalmak számára igen könnyen meghonosítja a latin szókat és tehát nem igen szorúl új gyártott szókra. A mi nyelvünk enyvező, agglutináló nyelv lévén, sokkal inkább érzi és nem törlesztheti oly könnyen, mint a német a latin szók végén a véragot, a mi föltűnik, ha a német *Statut, Grammatik, Kammer, Musik* kifejezést összevetjük a megfelelő magyar *statutum, grammatika, kamra, muzsika* kifejezéssel. Midőn Kazinczy a magyar nyelvet irodalmilag meg akarta

újítani, már meglévő példákra és nyelvelméletekre támaszkodott. Az utánzásra felbátorító példákat eleinte a magyar, majd a latin és a német irodalomból vette; a nyelvújítás elmélete ellenben leginkább a korabeli német elméletek befolyásának tulajdonítható. Gyöngyösi Istvánból nem meríthette Kazinczy elméletét, mert ez csak poetica licentiáknak mondja újításait, és nem akarja általánosan, hanem csak kivételesen alkalmazni; Barczafalvi Szabó Dávid ügyefogyott újításait pedig Kazinczy maga is elítélte; Révai nem újított, hanem inkább „régített“, azaz régi kihalt szólásokat ébresztett új költői életre; Virág Benedek és Baróti Szabó Dávid nem támogatták elmélettel különben is szerény újításaikat. Az egyetlen, ki bizonyos elvi szempontból más nyelvek analogiájára hivatkozva, a prózában is újított, Báróczi Sándor volt. Már a *Kassandra* előljáró beszédében indokolja újításait „a magyar nyelv szűk voltával, hogy más nyelv segedelme nélkül csak közönséges beszédünket is alig tudjuk folytatni s akaratunkat egymás között magyarázni“. *Kassandra* végén pedig következőkép támogatja újításait: „Ha a görögök újítást nem hoztanak volna be, soha annyira nem vitték volna tudományokat és az ékesszólásban úgy el nem híresedtek volna. A deákok nem szégyenlették a görögöktől kölcsönzött móddal ékesíteni nyelvöket. A francziák még mai napig is a görögből és deákból szedik a gyöngyöket, melyekkel nyelvöket gazdagítják s ékesebbé teszik írásokat; miért ne követhetnők hát mi is nyomdokukat, s ne újítanánk nyelvünkön; a minthogy valósággal újítottunk is, mert csak kétszáz esztendővel ezelőtt nem volt nyelvünknek az az ékessége, mely most van; sőt gyanakszom, ha vajon Scythiából, Attilával és azután a hét kapitányokkal kijött eleink megeríthetnének-e bennünket akadály nélkül.“*)

Úgy látszik, hogy a magyar írók közül Báróczy példája, kit Kazinczy mesterének vallott, volt legnagyobb hatással reá. De még inkább megerősítette őt nyelvújító szándékában a németek, s különösen szeretett költőinek, Klopstocknak és Goethének példái. Klopstock valóban merész újító volt, és ódáiban önkényesen megzavarta a német szórendet és nyelvi rakoncátlanságai által még inkább elhomályosította úgy

*) Báróczy S. művei. 1813. I. és VII. k.

is plastikátlan gondolatait. Nyelvújítása, a szók merész széthányása azonban nem igen talált utánzót a német irodalomban. Goethe szintén használt, de csak elvétve gallicismusokat, a jobb német írók azonban, még azok is, kik mindent bámulnak Goethén, nem igen utánozták e sajátságát; a nyelvgeniusza még egy Goethének geniuszát is legyőzi. Voss, kinek a példájára Kazinczy szintén hivatkozik, egészen el akarta görögösíteni a német nyelvet, de teljes kudarczot vallott. Klopstockot még megczáfolták, Vosst már kinevették. Azt, a mit Goethe elvétve használt, az idegen szólások és fordulatok szószerinti fordítását, azt Kazinczy a magyar nyelv nagy szabású regenerációjára akarta használni; ő ez által egy varázsütéssel hajlékony, mindent kifejező, kiművelt irodalmi nyelvvé akarta emelni. Szentgyörgyinek ezeket írja: Mit, hát a német írók nem újítanak? Klopstock mondá: Man lerne mich verstehen! Wieland *Menanderjében* új flexiójú, soha nem hallott szók és constructiók vannak. *Clavigo* tele van gallicismussal. Ezen szerinte oly kevéssé kell megbotránkozni, mint azon, hogy a színészek Clavigót spanyol öltözetben játszsza. *)

A nyelvújítás példáit Kazinczy tehát részint a német irodalomból vette, általánosítani akarván, a mit Klopstock és Voss gyakran, Wieland és Goethe ellenben csak elvétve használtak: más nyelvek idiotismusainak szószerint való fordítását. A nyelvújítás elmélete ellenben egészen német befolyás alatt keletkezett; Kazinczy voltaképp csak ismétli vagy túlozza Klopstock, Wieland, Herder és Voss nézeteit a nyelvről. Kazinczy valamint a példákra, úgy az elméletre vonatkozóan szintén idézi a föntebbieket, de inkább csak leveleiben. **)

A nyelvújítás egész elmélete voltaképp már megvan Herder következő szavaiban: „Man bilde unsere Sprache durch

*) Kazinczy a legkülönbözőbb német írókra hivatkozik nyelvújításának támogatására. Bürgerre, *Levelei Kishez*. I. 71. Goethére, *Dayka versei*. Előszó. XXVI. lap. *Levelei Kishez*. I. 50., 73. *Tud. Gyűjtemény*. 1819. XI. kötet, 16. és 22. lap. Wielandra, *Levelei Kishez*. I. 75. Lessingre és Schillerre, *Dayka versei*, XXV. és *Tud. Gyűjtemény*. 1819. XI. 22. Vossra, *Levelei Kishez*. II. 137. Klopstockra, *Levelezése Dessenwffyvel*. I, 116.

**) Herder nézeteire magasztalóan hivatkozik: *Levelei Kishez*. I. 22. Wieland Adelung ellen írt dissertatiójára, melyet le akart fordítani: *L. Kishez*. II. 178. Klopstockra és Vossra, *Levelezés Dessenwffyvel*. I. 116.

Uebersetzung und Reflexion. Unsere Sprache kann unstreitig von vielen anderen was lernen, in denen sich diess und jenes besser ausdrücken lässt; sie kann von der Griechischen die Einfalt und Würde des Ausdruckes, von der Lateinischen die Nettigkeit des mittleren Styles, von der Englischen die kurze Fülle, von der Französischen die muntere Lebhaftigkeit und der Italienischen ein sanftes Mahlerische lernen.“ *)

Kazinczy is át akarja ültetni a magyarba az idegen nyelvek szépségeit és ez által leghathatósabban véli emelni a költői sphaerába: „Lessing, Klopstock, Goethe, Wieland, Schiller, Voss mennyi graecismust s gallicismust vittek be nyelvekbe s neologisálásuk által mint tették nyelveket a Hans Sachséhoz hasonlatlanná; . . . de a ki nyelveket ért, vegye elő (Goethe) írásait s csodálja, hogy ő a görög, a római, az olasz, a spanyol, az angol, de leginkább a francia nyelvek virágait mint egyesítette a német nyelv virágaival és hogy ezek a sokféle virágok az ő írásaiban mely gyönyörű játékot tesznek.“ **) Már midőn Gyöngyösi *Palinodiáját* olvasta, fogamzott meg benne azon eszme, hogy a magyarban is ilyen internationalis játékot kell ragyogtatni. „Minél tovább olvasám, annál inkább győződtem meg a felől, hogy magyarul is csak az írhat szépen, a kinek írásán az idegenek szépségei átsugárlanak. Mert nem ez teszi-e széppé a *Palinodia* említett négy sorában azt a latin szépségek után ejtett beszédet?“ ***) Midőn fogságából kikerült, átlátta, hogy a magyar nyelvnek az idegen szépségekkel való illetén bővítése — mint már Herder mondá — leginkább fordítások által eszközölhető. „Hét és fél esztendő veszvén el örök munkátlanságban, de nem contemplatiók nélkül meggyőződém az iránt, hogy nyelvünket és literaturánkat mostani korában semmi nem gyarapíthatja inkább, mint ha a régiség és a külföld classikus íróit minél nagyobb gonddal fordítgatjuk. A mi itt főczélnak látszhatnék, hogy a csodált műveket, lefordítván, magunkévá tegyük, az czél ugyan, de csak másodrendű; a főczél az, hogy a dolgozás alatt nyelvünk bővüljön, simúljon, szépüljön. †)

*) Herder: *Fragmente zur deutschen Litteratur*. I. 13. §. és az első gyűjtemény végén.

**) *Dayka versei*. XXVI. lap.

***) *Életem pályája*. Bekötött kézirat, 282. l. Akadémiai kéziratár.

†) *Pályám emléke*. Kézirat.

Ő maga is irodalmi cosmopolitismusnak nevezi ezt.

„Minthogy a classikus és a modern irodalom minden művelt ember irodalma, a szólások e közössége ki fog emelni a hazafiság szűk köréből a cosmopolitismus magasabb régióiba. A külföldi physiognomiának magasabb bájt adunk a color patriae által.“ (Kazinczy német levele báró Retzer Józsefhez a Glottomachus akadémiai kéziratában.) Kazinczy még Voss graecisáló fordításaira is hivatkozik: „Voss Homerje görög. Annak is kell lennie, mert ellenkezőleg olyan volna, mintha a Voltaire *Mahometjét* a magyar színjátszók mentébe, dolmányba, esizmába öltöztetnék vagy olyan ruhába, mint a mi papjaink hordanak.“ (Kazinczy *Pandektái*. Kézirat, VI. köt.)

Nagy, szinte végzetes befolyással volt Kazinczyra Wieland nyelvészeti pöre, korának leghíresebb német philologusával, Adelunggal. A pedans Adelung t. i. nagyon is szűk határok közé akarta szorítani a költő nyelvbéli szabadságait. Azon általában helyes tételből kiindulva, hogy az irodalmi nyelv mindig a leggazdagabb és legműveltebb vidéknek a nyelve (mint például Róma, Toskana, Isle de France a latin, olasz, franczia nyelvre nézve), azt feszegette, hogy az írónak nincs befolyása a nyelvre, a tájszólás szavait alkalmazni pedig annyit tesz, mint megrontani az irodalmi nyelvet. E nézet ellen Wieland 1782-ben saját folyóiratában a híres *Teutscher Merkur*-ban Kazinczy nagy örömeire felszólalt. Wieland szerint az író az, a ki a nyelvet tisztítja, csiszolja és a tökély lehető legmagasb fokára emeli. A nagy író nem rabszolgája, hanem törvényhozója a nyelvnek. Crebillon, Montesquieu, Buffon ép az által, hogy lángelméjük gondolatait, érzelmeit a nyelvben kifejezték, oly formákat adtak neki a minőket addig nem bírt. A nyelv ilyenén újításának csak a nyelv természete és a helyes gondolkodás, valamint a jó stil elvei vetnek határt. Mindig csak a jó írók alakítják valamely nép valódi irodalmi nyelvét, a mi igen szükséges, mert minden nép új meg új fogalmakat szerez magának, új érzelmeket fejleszt, új árnyalatokat különböztet meg, tehát új szókra is szorúl. Különösen szükséges ez olyan népnél, melynek irodalma csak fejlődő félben van. Nem lehet követelni, hogy az ilyen nyelv költői, történetírói és philosophjai azon csekély számú írók nyelvére szorítkozzanak, kik eddig az illető nyelven írtak. A nyelvjárások különösen becses források az új fogalmaknak megfelelő új szók alakí-

tására. A nyelv e tökéletesbítése az ízlés műve a múzsák közreműködésével. *)

Kazinczy mindez elveket magáévá tette, és ha nyelvújításáról beszél, rendesen hangoztatja.

De nem csak a korabeli német költőkből, hanem a nagy archaeologus Winckelmann műveiből is merített Kazinczy érveket a nyelv újjászületésének merész elméletére. Winckelmann a *Gedanken über die Nachahmung griechischer Werke* című füzetében azt bizonyítgatta, hogy az újkori művésznak okvetetlenül a görögöket kell utánoznia, mert azok nem csak szép mintákat, hanem a léleknek bizonyos fenkölségét és oly stiltörvényeket bírtak, melyek nálunk már nincsenek meg. Kazinczy átvitte Winckelmann gondolatmenetét a nyelvre is; ha a képzőművészetben csak az valódi művész, a ki az antik példák után dolgozik, akkor a prózaírónak is, ki szintén művész, szintén példák után kell dolgoznia. Valamint a szobrász görög szellemben és görög stiltörvények szerint dolgozza fel anyagát, a követ, ép úgy a költő is idegen szellemben és idegen stilusban művelheti az ő anyagát, a nyelvet. Midőn Kazinczy Bécsben az antik szobrokat nézi, akkor, mint ő maga írja Dessewffynek, „elveszvéen csodálatban, új argumentumok gyűltek lelkemben a neologismusok mentségére, védelmére és a puristák kárhoztatására“. Mért nem írhatunk német vagy francia stilusban, így gondolkozhatott Kazinczy, ha görög stylusban faragunk szobrot?

Kazinczy nyelvújítása szoros kapcsolatban áll azon nézettel a nyelv lényegéről, melyet a múlt század magáénak vallott. Hogy a nyelv egy hosszú fejlődés eredménye, hogy az nem találmány, hanem keletkezett, mintegy nőtt bizonyos törvények szerint — ez mind csak a mi századunk meggyőződése. Hogy Kazinczy a szókat, melyek természeti productumok, az ő csinálmányaival akarja pótolni, épen a nyelv mivoltának nem ismerésében leli mentségét. E felfogás általános a múlt században; Klopstocknak, Vossnak sincsenek tisztább fogalmai a nyelvről, mint Kazinczynak. Ép ezért ne ítéljük el Kazinczyt a nyelvújítót, hanem értsük meg.

*) *Teutscher Merkur*. 1782. november-december. Kivonat a 161—209-dik lapokon mondottakból. Kazinczy is fölismerete, hogy e pseudonym czikk szerzője maga Wieland.

Kazinczy a theoretikus, ép úgy mint Kazinczy a költő egészen a múlt század embere; azon századé, mely oly sok nagy dologba fogott a nélkül, hogy elég ereje volna fellengős terveit megvalósítani, melynek oly sok nemes eszméje és oly kevés történeti érzéke volt, hogy mindent, a mi önkénytelenül fejlődött, a mi mintegy természeti törvények szerint nőtt, önkényes emberi intézménynek tartott: az államot, a vallást, a nyelvet. Abstract elméletből kiindulva javítani akarnak a múlt század idealistikus emberei mindezekben, hisz a vallás csak néhány merész csalása, az állam pedig önkéntes szerződés alkotta szövetség, a nyelv conventionalis eszköz. Tehát helyettesíteni kell a vallást a rationális magyarázatokkal, az államot új alapokra kell fektetni, a mint ezt Jean Jaques Rousseau álmodta; hazai nyelvünkön pedig túlteszünk, új nyelvet alkotunk, mely internationalis szépségekkel van felcziczomázva. Mindnyájan gyökeresen újítani akarnak olyas valamit, a mit csak a századok lassú processusa változtathat meg ennyire; az ész erőt akar venni a dolgok természeti fejlődésén. A loyalis Kazinczy e tekintetben ép úgy viseli magán a felvilágosodás századának bélyegét, mint akár Robespierre; az utóbbi társaival theoriák alapján, a történelmi fejlődés mellőzésével új államot, az első pedig a nyelv örök törvényeinek tudata nélkül új nyelvet akar teremteni. A dolgok természetes folyamatán azonban nem lehet mesterkéltén megváltoztatni; a ki mégis megkísérli, olyan mint az, a ki el akarja altatni a dühöngő vihart, vagy megőrizni a tenger kavargó hullámain.

III.

Kazinczynak inkább költői fogékonysága van, mint költői tehetsége; receptív tehetsége igen nagy, produktív ereje igen csekély. Lyrája az általánosítások által halványra betegített leány, ki a németeknél tanult szeretni és a latinoknál lelkesülni. Gyöngé lantja csak érzékeny, gyöngéd ember kezébe való; durvább kéz széttörné. Húrjai is csak művelt, lelkes és hív férfiak számára pendülnek meg, kik gyöngéd lelkesedéssel hallják és megértik, hogy a lantjáték egyik fő szépsége a reminiscencia. Erősebb, szenvedélyesebb hangot hiába várnánk; a lyra Kazinczynál nem valami erős egyéniség kifejezője;

költeményei nem is vezetnek minket egy fájdalomtépett, érzelmei által hányt-vetett lélek mystikus mélységeibe, hanem az általános érzelmek körében mozognak, és óvatosan kerülnek minden erősebb jellemző, minden egyéni vagy specialis nemzeti vonást. A classikai iskola és a „schöne Menschlichkeit“ törvénye nem tűri a nemzetit, csak ha mint általánosabb érzelem, mint hazaszeretet jelenik meg. A nemzeti és egyéni részletek mellőzése természetes. Kazinczy a classikusokat utánozza, de a classikus költészet más szellemi élet, más uralkodó hangulat kifejezője; ha tehát Kazinczy mégis alkalmazni akarja a classikus kifejezést és alakot, akkor költeményéből minden egyéni, minden nemzeti jellemzetest le kell nyirbálnia, csak hogy beleszoríthassa a classikus formába és modorba, mely különben nem alkalmas a modern költészetre. A classikus irány győzelme általában mindig a jellemző rovására történik; valódi modern magyar ember érzelmeivel és gondolatkörével nem fér a classikus szkémába, tehát általános embert csinálunk belőle, kinek általános érzelmei, a szerelem, a barátság, a hazaszeretet nem ütköznek a görög vagy római felfogásba és tehát nem is ütköznek a classikus alakba, mert a görögöknél és latinoknál is megvoltak ez általános érzelmek és természetesen költészetökben is kifejezést találtak.

Kazinczy nem volt közvetlen költő, rendesen csak akkor énekel meg valamely eseményt, ha már több év választja el tőle. Ez az oka, hogy költeményeiben bizonyos hidegséget érezünk, mely távol van Goethe objektivitásától, ámbár összehasonlították vele. Goethe a legmeghatóbb eseményt mindjárt objectiv dallá változtatja, mintegy megjegecsezíti meleg érzelmeit a költészet forrásában. Ezért költészete olyan igaz, mint maga az élet.

Kazinczy ellenben nem emeli a pillanat hatását költői régiókba, hanem később, évek után és a reflexióból kiindulva énekel meg egy eseményt (Például *Uj láncz*). Általában lelke költeményeiben latens maradt, utánérzett, az iskola szerint énekelt, mint a madár, mely eltanúlt melodiákat fütyül. Nem igen adja saját egyéniségét, hanem vagy Horatiusét, vagy Goetheét, vagy leggyakrabban a német anacreontikusokét. Ilyen költőnek nem is lesz határozott, állandó költői jelleme; minden stilus rendben megnyeri tetszését és utánzásra ösztönzi. Kazinczy e nagy hajlékonyságának kell pró-

bálgatásait és kapkodását a költészet legkülönfélébb nemeiben betudnunk.

Első költeményeiben még egészen a német anacreontikusok gondolatkörében mozog; könnyű modor, könnyű tárgy dallamosan előadva. Szerelem, bor; bor, szerelem. Kazinczy általában a könnyű genreben volt legkiválóbb a sonetten kívül, a rövid dal és az epigramm felett meg legjobban érzelmes és reflexiókat szerető hajlamának. Még ott is utánozza a múlt századbeli német anacreontikusokat, a hol középkori magyar lovag nevében szól, mint a keresztes Bálint vitéz szerelmi levelében. Vegyék kezökbe Gleim, Uz, Salis valamely szerelmi dalát s mindjárt szemökbe szökik, hogy a genre ugyanaz; gyöngéd sóhajtások, epesztő vágyódások, melyek néha könnyen megérintik a frivolitást. A motívum is, hogy a költő szeretné madár gyanánt kedvesét meglátogatni, a német anacreonisták kedvencz motívuma. E mellett Kazinczy, mint a német anacreonisták is, még egészen a classikus kifejezőmodor nyügében sínlődik. Chloe keresi a sóhajtozó Philemont; a költő nem akar a „felduzzadt Ares táborában fényleni; a vak Ate szabdalásba vette, Eros kínjait érzi“ stb. Legföltünőbb a lelketlen mythologiai apparatus alkalmazása a *Hít szavá-*ban; Kazinczy itt még nem talált keresztyén érzelmeihez illő alakot és classikai modorban fejezi ki jámborságát: az istenekhez fordul, kik megrendítik Újhely meg a Hegyalja tornyait és kizökkentik medréből a Tiszát. Ezután mindjárt Zeusre és az Aetnára hivatkozik. Kazinczy még nem bír a maga módjára jámbor lenni, hanem idegen, latin minta szerint fejezi ki istenfélelmét, mert csak ezt tartja költőinek.

Kazinczy nagyon sokféle genreben próbálkozott; a könnyűben azonban nem elég könnyű, a nehezebb, sentenciósus nemben pedig már nehézkes. Bordalait — attól tartok — víz mellett írta. Epistolái egészen prózaiak; értekezések, melyeket bizonyos erőltetett stíl nem tesz költőiekké. A mit legjobb epistolájaként szoktak idézni, a *Berzsenyi*hez című csak mértékbe szedett metrika. Általában epistoláit nem igen lehet Horatius epistolái mellé állítani, melyek természetesek, könnyűek. Kazinczy egyénisége is elűt a Horatiusétól. Úgy viszonylanak egymáshoz, mint egy Augustus korabeli világias, skeptikus, frivol udvaronc egy múlt századbeli ábrándos, sentimental, idealistikus némethez. Epigrammjait ugyan nem

olvassák már, de még dicsérik, ő maga is azt mondja rólok, hogy „nem rosszabbak Goetheénél és Meleagerénél“; pedig kevés kivétellel alig találunk bennök egyebet, nagyhangú, de feszes elmésségnél. Kazinczynak általában nincs alakító ereje vagy inventiója; költészete nem gazdagon bugyogó forrás, hanem vízi szivattyú, mely nagy nehezen és csak retyegve működik. Ő vagy valami minta után érez, vagy egyszerűen utánkölt, ritkán eredeti és majdnem mindig mesterkelt.

Míg könnyebb lejtésű verseiben a német anacreontikusokat tartja szem előtt, a sonettet Bürger példájára honosítja meg nálunk, *) magasabb röptű verseiben pedig Goethét utánozza, kitől átvette a szabad lejtésű mérték nélküli hymnustilust, melyet Goethe *Prometheus*, *Harzreise*, *Kronos* című költeményeiben használt. A szabad rythmus hullámverését érezhetjük például *A lengéséhez* című ódában mindjárt a kezdetén:

Kazinczy:

Ki viselhetné el
Élte súlyait,
Hahogy isteneink
Téged nem adának
Az emberi nemhez
Vádlott, feddett,
Kárhoztatott
Kedves lyánya az égnek.

Goethe:

Welcher Unsterbliche
Soll der höchste Preis sein?
Mit niemand streit' ich,
Aber ich geb ihn
Der ewig beweglichen,
Immer neuen,
Seltsamen Tochter Jovis,
Seinem Schosskinde
Der Phantasie.

Vagy *A bűnösökben*:

Boldog az, a ki
Néki szabott
Szűk vagy tág határon
Soha túl nem lép
És istenekhez
Nem mérkezik.

Denn mit Göttern
Soll sich nicht messen
Irgend ein Mensch.

A borz és az evet című mese szintén Goethe befolyása alatt készült; az alapgondolat Goethe remek *Adler und Taube*

*) Az első magyar sonett Kazinczy *Az én boldogítóm* című sonettje, mely, mint ő maga mondja, Bürger mintájára készült. Csokonai ugyan még Kazinczy előtt írt sonetteket, de ezek nem feleltek meg egészen a sonett formájának.

ezímű allegorikai meséjéből való. Mind a kettőnek alapgon-
dolata, hogy a közönséges ember nem ítélni meg a lángeszű
költői lelket, mert nem hatolhat ennek sphaerájába. De minő
nagy és jellemző a különbség a két mese közt! A mi Goethé-
nél egy lángelme ittas hymnusa, az itt egy oktató prózai,
aesopi mese keretébe van szorítva; Kazinczy nem ér reá
részletezni vagy jellemezni, hanem a véghez siet, mintha a
költészetben a végcél és nem az út volna a fontos. Goethénél
az egész helyzet költői, mi megértjük annak a gyönyörét,
hogy a sas hatalmas szárnyesapással, a villámtól ragyogó
szemmel a naphoz emelkedik, és értjük a közönséges élet
gyönyöreit, melyeket a virágos, hűs myrthus-berek vezet sze-
münk elé. Kazinczy szintén mesében akarván kifejezni ugyan-
azt az eszmét, az állattanban valami fákon mászkáló emlőst
keresett, hogy mint a genie képviselőjét ellentétbe helyezze
egy phlegmatikusabb állattal. A napnak néző sas helyét egy
aesopusi reflexiókkal kitömött borz pótolja. Goethe eszme-
menetelének rideg váza megmaradt, de a részletezés, melyben
a költészet és a jellemzés rejlik, elmaradt. A színekben dús
költői mese helyett száraz beszélgetést hallunk, mely nem
épén elmésen kifejezett pointe-tel végződik. Kazinczyt az az
eszme ragadta meg, hogy a közönséges kaliberű ember nem
érti a nagyratörő geniet; Goethét alkalmasint fenségének
érzete szemben a kis látáskörű emberek meglegedésével ösz-
tönözte meséjének megírására. Kazinczy abstract gondolatból
indult ki, Goethe erős érzelemből, mely egyedül képes reme-
ket teremteni.

A szórend igen szabad alkalmazását, a szavak össze-
visszahányását a költői stilusban Kazinczy saját vallomása
szerint csak ifjúságának kedvencz költője, Klopstock példája
után merte alkalmazni, ámbár a magyar szórend már Baróti
Szabó Dávidnál is cigánykerekezik. Kazinczy itt áthágja a
licentia poetica korlátait, miről mindjárt híres epistolájának
e kezdete tanúskodik:

„Kedvelt híve, Buczym, Wesselényinek, a te barátod,
Hogy te magad hallgatsz, hogy hallgat, Kornisod érzi.“

Nem ép olyan nevetséges-e ez, mint midőn Klopstock a
zürichi tavon ekkép énekel:

Hallers Doris, sie sang, selber des Liedes werth,
 Hirzels Daphne, den Kleist zärtlich wie Gleimen liebt,
 Und wie Jünglinge sangen
 Und empfanden wie Hagedorn.

Kazinczy e tekintetben is csak német minták után mert egy latin sajáttságot utánozni.

A *Tövisék és virágok* megírásánál Kazinczy előtt Schiller és Goethe *Xeniái* lebegtek. Goethe lemond olympusi nyugalomáról, Schiller kilép idealis eszmevilágából és győzedelmes haragjokban daliásan küzdve, aranyos nyíllal szíven találják ellenségeiket: a pedanteriát, az elfogúlt orthodoxot, az irodalmi léhaságot. Kazinczy is ilyen eszközzel akart harcolni a nyelvújítás mellett és ellenségeinek tövis koronát, híveinek pedig virágkoszorút akart fonni epigrammákból. A *Tövisék és virágok* tövisai azonban nem szúrnak vérig, virágai pedig igen gyér számban teremnek. Az egész gyűjteménye a nagyrészt mesterkélt mondásoknak; hexameterai jobbak, mint a Goethei, de sem tartalmokra, sem nyelvökre nézve nem állíthatók a *Xeniák* mellé.

Goethe azonban csak a múlt század utolsó tizedében vett erőt Kazinczy lelkén; ifjúkora Klopstock és követőinek csillagzata alatt állott. Kazinczy ekkor a *Messiason* kívül Salis, Hölty, Mathisson költészetét bámulja leginkább és ezekért rajong. A kissé erőltetett Goethe-cultus csak századunk elején fejlődött ki nála; ifjú és még férfi korában Klopstock és a föntebbi másodrendű költők képviselik Kazinczy szemében a modern költészetet, kik költeményeiben is több nyomot hagytak, mint Goethe. Midőn 1789-ben a Balaton vidékét beútazza, Bodmerről, Breitingerről és Gessnerről álmodozik, Goethét még nem említi. 1794-ben Salisnek egy ostobán frivol szerelmi dala egészen elragadja. Hölty valóban német sentimentalis dalában: *Mich träumts ich wär ein Vögelein* mennyei édességet talál. Berzsenyinek elküldi Hölty költeményeit utánzás végett, később Hölty arcképével tiszteli meg; Csokonainak, kiből szerinte még Horváth Ádám lesz, elküldi Kleist és Bürger műveit, „hogya ezeknek példájok szerint dalljon“. Ez időben még nem igen hivatkozik Goethére, csak elvéve 1794-ben említi a *Testvéreket* (*Die Geschwister*). „Ennél édesebb darabot nem ismerek, ez nekem valóságos szerelmem“, írja Kisnek. Ez időtől kezdve mind inkább meg-

szereti Goethét. 1804-ben már legkedveltebb költőjének nevezi. Századunk második tizedében már tökéletesen ki van fejlődve a Goethe-mánia. Berzsenyinek azt írja, hogy imádja Goethét; Kisnek pedig: „Goethe nekem legfőbb bálványom. *Velencei epigrammjait* örökké új gyönyörrel olvasom, valamikor szemem elé akad. Csak lásd mit tud a teremteni a *Vier Jahreszeitben*“. Dessewffy szerint nem tiszteli elegendőképp Goethét: „Olvasd a Goethe *Achilleiszt*, olvasd epigrammáit, olvasd elegiáit s telj el tisztelettel Goethe iránt. Egy nemzet sem mutathat ily classikus dolgozatokat“. Ezenkívül még az *Iphigeniát* is magasztalja, sőt tiszteletére leányát Iphigeniának kereszteltetvén, az antik névhez modern tárgyat csatol.

Föltűnő és jellemző, hogy mit tartott Kazinczy Goethe legkitűnőbb műveinek: egy sablonszerű, halvány vígjátékot: *A testvéreket*, a *Velencei epigrammákat* és egy hideg, lelketlen másolatot az antik művészet után: az *Achilleiszt*. Kazinczy a költői művekben nem a szenvedélyt, hanem a stilust kereste. A könnyen átlátszó, szabályos, bizonyos hideg méltóságú sententiosus antik stilus felelt meg akkorában leginkább költészeti felfogásának. A classikus költészetből és a német érzelmességből oly eszményt alkotott magának, mely a legkülönösebb ítéletekre bírja. Még 1808-ban midőn *Himfy dalaitól* már hangzott az ország, s a genialis Csokonait mindenütt, a hol érdeklődés volt az irodalom iránt, olvasták: még ekkor is a classikus műveket másoló Virág Benedeket, az abstract Kist és Daykát, kiben Kazinczy a Höltyre emlékeztető vonásokat szerette, tartja a legnagyobb magyar költőknek. Ellenben „Csokonainak minden műve mázolás“. *) Hisz Csokonai nem járta a classikus ösvényt, hanem maga mert érezni, gondolkozni, néha maga alkotott formát költészete számára és nem kendőzte műzsájának arcát a nyelvújítás internationalis festékével. Berzsenyi legkiválóbb ódája, a *Fohászkodás* szerint „messze alatta van a tárgynak.“ **) Persze midőn Kazinczy hasonló ódát írt (*A hit szava*), akkor jámbor keresztyén létére a szokásos mythologiai apparatussal fogott hozzá: Fölhívta az isteneket, Tellus szülöttjeiről szólt, Zeusról, Enceladesről, a Tisza és a Hegyalja mellett fölemlítette az Aetnát és a Phle-

*) *Lev. Dessewffyvel*. II. 234.

**) *Lev. Dessewffyvel*. II. 248.

getont. Vörösmartyt sem bírta kellően méltányolni; nem érezte, hogy egészen más fajta költő, mint az eddigiek. A külföldi irodalomról is hihetetlen ferde ítéleteket mond. A legjobb francia írónak Marmontelt tartja, Goethe *Plundersweili* vásárját egy sorba helyezi *Faust*tal és *Tasso*val. *)

Goethénél a classikus tárgyak vagy a classikus költészet utánzásai tetszenek legjobban Kazinczynak; Schiller művei közt a *Don Carlost* tartja remeknek. Ennek tárgya vagy formája ugyan nem classikus, de általános és érzelmet dicsőít, mely iránt a múlt századnak és Kazinczynak is nagy fogékonysága volt: a rajongó barátságot. Különben nem kedvelte Schillert annyira, mint Goethét: „bizony, ha Schiller voltam volna, — így nyilatkozik egyszer Kis előtt, — nagy részét verseinek elégettem volna“.

Kazinczy nagy érdeme nem műveinek aesthetikai becsében, hanem buzdító hatásában rejlik; egy fejlődő irodalomra nézve különösen nagy áldás ilyen korlátozó, bíráló és lelkesítő központ. Kazinczy e részben olyan szerepet játszik, mint Franciaországban Boileau, Németországban Gleim. Boileau sem emelkedik a költészet magasabb csúcsaira, ő sem hatol be a művészet legmélyebb titkaiba; de azért Lafontaine szíves mosolylyal hallgat elmés megjegyzéseire, Racine elragadtatva köszöni meg bírálatát, és Molière is gyakran fordul tanácsért a jó ízlés ez élő codexéhez. De Kazinczy nem csak jó tanácsadó, mint Boileau, hanem buzdító, izgató protector is, mint Gleim. Igaz, hogy nem küld a szegényebb sorsú költőknek egy-egy darab kalácsot és itatós papirosba hajtott ezüst tallért, mint Gleim; de munkásságra tüzeli őket, felbátorítja dicsérete által és elküldi nekik azon német költőket, a kiket ő utánozni üdvösnek tart. Személyesen ugyan keveset érintkezik híveivel, mert egy félreeső faluban Banyicskán (Széphalom) lakik, és nem is lehetett azon nagy közvetlen hatással, melyet csak a nagy egyéniség szülhet; de haláláig minden nevezetesebb magyar íróval, kivéve Kármánt, levelez és mindegyikre hat. Hatását azonban nem szabad túlbecsülnünk; Csokonain nem igen fogott Kazinczy tanácsa, Kisfaludy Sándor legalább a nyelvújításban határozott ellensége, Vörösmartyra pedig általában nem igen volt hatással. De még barátai körében is

*) *Lev. Dessewffyvel*. I. 183., 208.

oppositióra talál: Szentgyörgyi ellenzi nyelvészeti, Dessewffy pedig aesthetikai nézeteit. Gróf Dessewffy József különben e korszak legérdekesebb emberei közé való. Ő sokkal tágabb látáskörű Kazinczynál és talán legműveltebb embere hazánknak a század elején. Ismerte és áttanúlmányozta a világirodalom legkiválóbb termékeit, míg Kazinczy voltakép csak a latin és német irodalmat ismerte. Azon nagyon is hosszú levele, melyben védi a francia irodalmat Kazinczy vádjai ellen különösen gazdag, finom és talpraesett megjegyzésekben, többek közt igen találóan magyarázza a francia irodalom világosságát és szabatoságát az irodalom és társas élet összefüggéséből. Voltaire érdemeit oly tökéletesen fogta fel, hogy még ma, száz éves halálünnep alkalmával sem mondhatunk a főbb pontokban többet a ferney patriarcháról. A német irodalomról is sok helyes aperçut mond, ámbar Goethe remekműveivel csak később ismerkedett meg, Lessinget pedig általán nem ismerte. Noha nem igen kedveli a német irodalmat, mégis az elsők közé tartozik, kik már 1819-ben Grillparzert lelkesedéssel üdvözlik első irodalmi föllépése alkalmával. Kár, hogy e rendkívüli ember — mint ő maga is panaszkodik — nem talált nagyobb szabású hatáskört, minélfogva élete végén a tétlen genialis emberek réme: a búskomorság és a hypochondria erőt vett rajta.

Helyes ítéletekre nézve Dessewffy levelei fölülmúlják a Kazinczyéit, szépségre nézve pedig előbbre valók a Berzsenyiéi. Ha van bennök pongyolaság, az nem mesterkéltség, mint Kazinczynál, hanem egy viharos, végletes ember lelkiállapotának a kifolyásai. Azon levele, melyet hosszú betegsége és búskomorsága után Kazinczyhoz intéz, páratlan irodalmunkban, melancholikus, fenséges szépségében.

A gazdag aesthetikai levélirodalom századunk elején szintén a német irodalomra emlékeztet bennünket, mert nálunk is ugyanazon okból származik, mint a németeknél: egy irodalmi központ hiányából. A német irodalom, valamint a magyar is provinciális jellegű; az irodalom coryphaeusai csak levelek által érintkezhetnek. Kant Königsbergában, Lessing Wölfenbüttelben, Goethe, Herder, Wieland Weimarban, Schiller Jenában tölti élte legdúsabb éveit. Nálunk e tájt az írók elszigetelve, sőt egészen kiragadva minden irodalmi társaságból élnek: Kazinczy Széphalmon, Kölcsey Álmosdon és Csekén, Kisfaludy Sándor Sümegen, Berzsenyi Niklán, mintegy

magányban működnek, Csokonai pedig valóságos vándorköltő. Mindezekre a vidéken élő költőkre nagy befolyással volt a szintén provinciális német irodalom. Irodalmunk e vidéki jellegénél fogva hiányoznak benne azon elemek, melyek csak a nagy városokban fejlődnek: a nagyobb szabású, az egész nemzeti élettel összefüggő működés, az erős impulsusok, azon genreek, melyek a salonban virágoznak fel: a regény és a novella, vagy színházat tételeznek föl, mint a dráma. A Bécsben élő magyar írók ellenben nagy városi salonban mozognak, tehát képesek is a regény finomabb nyelvére, mint Báróczy, színházba is járnak, mint később Kisfaludy Károly. A francia irodalom egy nagy centralisált társaság irodalma: a német egyes tehetséges emberek működéséből áll, kik elszórva, részben föl nem fogva, mint Lessing, kis városokban írnak. A német irodalom ezen a miénkhez hasonló állapotai szintén elősegítették nálunk a német irodalom elterjedését.

Kazinczynak a pártok harcában ingadozó alakját még ma sem látjuk tiszta körvonalokban: Toldy, ki mintegy saját ifjúságát szereti Kazinczyban, túlságosan magasztalta és általában minden tekintetben túlbecsülte, az újabb nyelvészeti irány képviselői pedig szeretik lenézni, nem gondolván meg összefüggését korával, a melyben szintén mindenkinek hasonló velleitásai voltak. Kazinczy minden téren első sorban diletáns; költő az erős phantasia hián, nyelvész a nélkül, hogy helyes nézete volna a nyelvről, biographus minden mélyebb jellemző tehetség nélkül. Nagy érdeme nem annyira abban rejlik a mit írt, hanem inkább abban a mi volt.

Ha Kazinczy állását, mint költőt rövid közkifejezéssel kellene jellemeznem, akkor a rococo költőjének nevezném. A rococo mindig valami tökéletlen utánzás, egy magasabb stílnak keveréke egy alsóbb rendű, izetlenebb stíllel. Az idő folyamában a legtisztább műstíl elfajúl, azaz organismusába nem illő idegen elemeket vesz föl, mert idegenek, kik nem értik valódi szépségét, utánozzák. A nemes mérték elvész; az idegen utánzók fenn akarják tartani az eredeti stíl szépségeit, de nem érezvén egyszerű harmoniáját, túlhajtják annak egyes jellemző részeit. Az eredeti conceptióba tehát bizonyos barbár felfogás vegyül, mert az utánzó művészeti iskola meg akarja tartani az eredeti iskola hagyományait, de egyszersmind túlozza azokat, hisz egy más, idegen közönség számára dolgozik, annak

ízlését tekintetbe kell vennie, az eredeti mű szépségeit tehát kissé vaskosabban, mintegy kihívóan kell bemutatnia. Ilyen viszonyban van Kazinczy, az érzelmes, idealistikus abstractiókat és fellengző érzelmeket szerető múlt század fia eszményével, a classikai művészettel szemben. A classikus művészet egyszerű általános érzelmeivel vagy situációival, a classikus kifejezőmód és erény megkapja lelkét; de nagy fogékonyságánál fogva korának német irodalma bűvös hatással van reá és a classikai kifejezőmódot a korabeli német költészet érzelmes irányával vegyíti; a classikus stílt a német betegesen idealistikus tartalomra alkalmazza. Ezt az eljárást szeretné ő nálunk meghonosítani, mert ez felel meg legjobban az olvasó azon eszményének, melyet Kazinczy magának alkotott: a classikus műveltségű érzékeny és hív férfiúnak. Hogy a költészet más is lehet, mint a latin iskolába járt művelt embernek a gyönyöre; hogy az kihathat egy egész nemzetre, arra ő nem is gondolt.

Mindamellett Kazinczy hatása jótékony. Ízlése finomabb, műveltsége nagyobb bármely más költő kortársánál, úgy, hogy működése üdvös ellenhatást képez e tekintetben a népies iskola (mely gyakran már pórias iskolává válik) túlhajtásai ellen. Gvadányinak több érzéke van a realis életből vett jellemző vonások iránt, mint Kazinczynak és híveinek, de igen gyakran ízetlen; Dugonicsnak erősebb a nyelve, de regényei vadak.

Ha az irodalom formái ziláltakká, típusai pedig realistikusakká válnak, akkor mindig csak a nagy formaérzék és az idealistikus felfogás van hivatva az ízlést megneemesíteni. Kazinczy ezt a német irodalom utánzásával akarta elérni. Ha meggondoljuk, hogy a világirodalom minden népe a hanyatlások korszakai után mindig az által emelte irodalmát, hogy más irodalmat utánzott, ha továbbá meggondoljuk, hogy a német irodalom legkésőbb fejlődött az európai nagy irodalmak közt, és tehát fölvette magába a többi irodalmak elemeit, valamint hogy számtalan jeles fordításai által valóban universalis jelleget öltött: el fogjuk ismerni, hogy a német költők voltak legalkalmasabbak arra, hogy egy újra fejlődő irodalomnak mintául szolgáljanak. Kazinczynak persze a költészet csekély alkotó tehetségénél fogva csak utánzás marad, mert ő még nem bírja a német ízlést sajátosságosan fejleszteni, nem tudja az idegen költészetet magyar sphaerába emelni. Egész

életén át azt hitte, hogy a magyar ember úgy érezhet, úgy gondolkozhatik és olyan ízlésű lehet, mint a német.

Kazinczyban két ember élt; az egyik az örökké, nemes lelkesedésben lángoló író, ki fogékony és szeretetreméltó lévén, mint a gyermek, egyszersmind jó geniusként állott fiatal irodalmunkban és mindig lelkesedett, buzdított és jó ízlést terjesztett; a másik az irodalmi agitátor, a vak újító, a clique embere, ki Versegnyt elnyomja, Csokonait félreismeri, és csak barátait magasztalja. E második Kazinczyról írta Kisfaludy Sándor, hogy nem szereti, „mert az egyedül uralkodni vágyódás a tudományos társaságokban, — a hiren, dicséreten, hangadáson kapkodás, — a literatori udvarlók, tisztelőket, szeretőket, imádókat hajhászó gögösség, az a szerfölött való affectálás és a sok nyelvekből vett grimace, ez a literatori zsémbelődés, az a hiú hírfogás, az az írói pletykáság, mende-monda, melyek természetét különösen kijelölik... mindezek nem valódi asszonyi tulajdonságok-e?“*)

Kazinczy életét szomorú fogsága két félre szakítja; az olmützi és kufsteini fogságban az író is megváltozik. Nyelvújítási elmélete megszületik; a magyar nyelv szegény szemében, nem csak szóiban, de mondattanilag is, nem is elégzik meg szépségeivel, hanem át akarja hozni az idegen szépségeket, az idegen ízt a magyar prózába, és ő, ki nem tudott szókkal jellemezni, most konstrukciókkal akar. Mióta fogságából visszatért, nem fordított olyas valmit, ami méltó lett volna múlt századbeli működéséhez, ámbár nem szabad elfelejtenünk, hogy még legnagyobb végletes tévedéseiben, mint például az *Egmont* fordításában egész értelmetlen internationalis szépségek mellett talpraesett magyaros fordításokat is találunk. A stíl nála gyakran grimace-cá válik, mert a ki a más stílusát szolgálaiasan utánozza, olyan, mint a ki a más ember arczkifejezését magára erőlteti.

Az irodalomtörténet tartozik Kazinczy mind két irányát megítélni; a kegyelet azonban mindig a lelkes buzdítót, a finomabb ízlés meghonosítóját fogja benne tisztelni. Az első Kazinczy a nyelvújító, az önkényes dictator meghalt; a má-

*) Kisfaludy Sándor levele Ruszek apáthoz. A kiadatlan eredeti kézirat a magyar tud. akadémia tulajdona. Kazinczy lemásolta *Glottomachus*-ának 137. lapján (kézirat).

sodik örökké fog élni hálás emlékezetünkben. A nagy férfit, mindig nagy erényei szerint kell megítélni, melyek által kimagaslik, és nem hibái után, melyek által összefügg korának félszégeivel. Azért ha említjük nevét, a nemes buzdító, a fáradhatatlan munkás fog lelkünk szeme előtt lebegni, ki a sors kemény csapásaitól sújtva, a nyomortól fenyegetve, a gyűlölettől halálra sértve, boldog mosolylyal lelkesedetten fölkiált: „A határ még távol van, de mi már hajnalodunk!”

OSZK

ONTOLOGICAL MATHS

OSZK

190

OSZK

1963 FEB 20

